

YASHIL IQTISODIYOTI RIVOJLANISH TARIXI VA SHAKLLANISHI

Bobojonova M.J

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

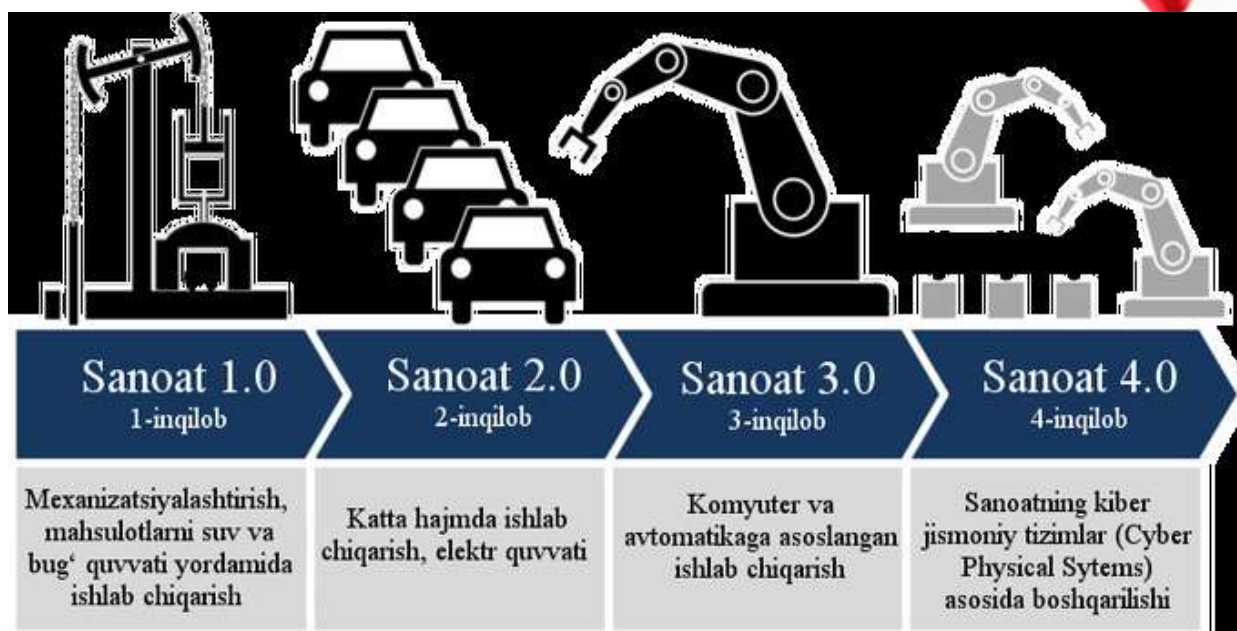
Toshev M.H

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda global miqyosda yashil iqtisodiyotga o'tish tendensiyasi kuzatilmoqda. Bu jarayon iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhit muhofazasi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan. Yashil iqtisodiyot tushunchasi birinchi marta 1989-yilda Pearce, Markandya va Barbier tomonidan taklif qilingan bo'lib, uni "tabiiy resurslar va ekotizimlarni saqlab qolgan holda inson farovonligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat" deb ta'riflashgan. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Atrof-muhit dasturi (UNEP) ta'rifiga ko'ra, yashil iqtisodiyot "inson farovonligini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash bilan bir vaqtda ekologik xavf va ekologik yetishmovchilikni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot"dir. Bunda asosiy e'tibor resurslardan samarali foydalanish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni kamaytirish va boshqarishga qaratiladi.

Kalit so'zlar: tabiiy resurs, sanoat inqilobi, industriya, yashil iqtisodiyot, atrof muhit iqtisodiyot, konsepsiya,

Yashil iqtisodiyotga o'tish global miqyosda dolzarb masalaga aylandi. Bunga bir qator omillar, jumladan iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi kabi global muammolar sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, yashil texnologiyalarning rivojlanishi va ularning narxi pasayishi ham bu jarayonni tezlashtirmoqda. Hozirgi kunda iqtisodiyot jadal rivojlanish jarayonida, resurslarning yetishmovchiligi yoki bo'lmasam, global muammolarning kelib chiqishiga olib kelmoqda. Iqtisodiyotning rivojlanishidagi sanoat inqiloblariga qaraydigan bo'lsak har bir industriyada resurslarga bo'lgan talab yuqori bo'lgan va qayta ishlash va ularni o'rnini to'ldirish kabi muammolarni yechish juda bahsli bo'lgan.



Sanoat inqilobi XVIII asrning 60 yillaridan dastlab Buyuk Britaniyada boshlandi. Bu mamlakatda 17-asrda yuz bergan burjua inqilobi yangi jamiyat rivoji uchun keng yo'l ochdi. Angliyaning keng mustamlakachilik tizimi ham sanoat to'ntarishiga katta ta'sir ko'rsatdi, mustamlaka boyliklari sanoatga qo'yildi. Barcha mamlakatlarda yengil sanoatda boshlanib, og'ir sanoatning shakllanishi bilan yakunlangan. Angliyada ham dastlab yigiruv, keyinroq to'quv mashinasi ixtiro kilindi va ipgazlama korxonalarida qo'llanildi va sanoat rivojida mashinalar davrini boshlab berdi. Mashinalar soni o'sishi metallga bo'lgan talabni keskin oshirdi. 1780— 1820-yillarda to'qimachilik sanoati hajmi 16 martadan ortiq o'sdi. To'kimachilik sanoatida boshlangan bu o'zgarishlar jun, kanop, ipak sanoatiga ham o'tdi.

Aynan shu yili aholining keskin o'sishi va geografik kengayish davrida dehqonchilik va qishloq xo'jaligi Amerika iqtisodiyotida markaziy o'rin tutgan. "Yangi davlatda savdo, 1780-1820" yangi sanoatning o'sishiga qaraydi. Yangi Amerika iqtisodiyoti 1930-yillardagi Buyuk Depressiya kabi shiddatli tanazzulga yuz tutdi. G'aznachilikning birinchi kotibi Aleksandr Hamilton iqtisodni barqarorlashtirishga katta hissa qo'shdi, urush qarzlari sotib olishni va markaziy bankning asosini targ'ib qildi. Yangi yo'llar, kanallar va paroxodning ixtiroi Amerikada tovarlarning tarqalishiga yordam berdi. Bu bilan yangi yo'llarning qurilishi va kanallarning qurilishi yashil iqtisodiyotning yordamning ilk qadamlarini ko'rish mumkin.

Sanoat inqilobi tarixda katta burilish nuqtasi bo'ldi, bu faqat insoniyatning moddiy taraqqiyot nuqtai nazaridan qishloq xo'jaligini o'zlashtirishi bilan taqqoslangan. Sanoat inqilobi kundalik hayotning deyarli barcha jabhalariga qaysidir ma'noda ta'sir ko'rsatdi. Xususan, o'rtacha daromad va aholi misli ko'rilmagan barqaror o'sishni ko'rsata boshladi. Ba'zi iqtisodchilar sanoat inqilobining eng muhim ta'sirini G'arb dunyosida umumiy

aholining turmush darajasi tarixda birinchi marta izchil o'sib borishini ta'kidladilar, boshqalari esa bu inqilobiy o'zgarishlarga qadar sezilarli darajada yaxshilana boshlamaganligini aytishdi. 19-asr oxiri va 20-asr. Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot sanoat inqilobi va zamonaviy kapitalistik iqtisod paydo bo'lgunga qadar keng ko'lamda barqaror edi, sanoat inqilobi esa kapitalistik iqtisodlarda aholi jon boshiga iqtisodiy o'sish davrini boshladi. Iqtisodiyot tarixchilari sanoat inqilobining boshlanishi insoniyat tarixidagi hayvonlar va o'simliklar xonakilashtirilgandan keyingi eng muhim voqea ekanligiga qo'shiladilar.

Sanoatlarning atrof-muhitga ta'siri yanada aniqroq bo'lganda, yashil mavzular nafaqat pop-madaniyatda, balki moliyaviy dunyoda ham markaziy o'rinni egalladi. 1990-yillarda ko'plab investorlar "atrof-muhitga ta'sirini boshqarish bo'yicha raqobatchilardan yaxshiroq bo'lgan kompaniyalarni izlay boshladilar". Ba'zi investorlar hanuzgacha o'z mablag'larini faqat "eng dahshatli ifloslantiruvchilar" dan qochish uchun yo'naltirishsada, ko'plab investorlar "puldani foydalanish usulini" o'zgartirishga va "uni bizni qayerdan olib borishimiz uchun ijobiy, o'zgaruvchan tarzda ishlatishga" o'tishdi. Endi ular haqiqatan ham barqaror jamiyatga erishadilar." Atrof-muhitga zarar etkazuvchi kompaniyalarga investitsiyalar va ushbu kompaniyalarni qo'llab-quvvatlovchi infratuzilmaga investitsiyalar ekologik barqaror investitsiyalarni kamaytiradi.

"Yashil iqtisodiyot" iqtisodiy fan sifatida XX asr oxirlarida shakllangan bo'lib, iqtisodiyotning tabiiy muhitga bog'liqligi, uning tarkibiy qismi ekanligi va tabiiy muhit doirasida amal qilishini o'rganuvchi fan hisoblanadi. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi resurslarni tejashga yo'naltirilgan iqtisodiyot, ekologik iqtisodiyot, atrof-muhit iqtisodiyoti, yashil siyosat, xalqaro iqtisodiy munosabatlar nazariyasi, iqtisodiyotni modernizatsiyalash, innovatsion iqtisodiyot kabi iqtisodiy fanlardagi ilmiy o'yalarni qamrab oladi.

Yashil o'sish iqtisodiy nazariya va siyosatni ishlab chiqishda ekologik barqaror iqtisodiy o'sish yo'llarini tavsiflash uchun foydalaniladigan tushunchadir.

U iqtisodiy o'sish ustuvor maqsad bo'lib qolaverar ekan, iqtisodiy o'sishni resurslardan foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta'sirlardan ajratish zarurligini tushunishga asoslanadi. Shunday qilib, yashil o'sish yashil iqtisodiyot va past uglerodli yoki barqaror rivojlanish tushunchalari bilan chambarchas bog'liq. Yashil rivojlanishning asosiy omili barqaror energiya tizimlariga o'tishdir.

"Yashil iqtisodiyot" fan sifatida o'z shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlariga ega. Tabiiy resurslarning cheklanganligi, takror ishlab chiqarilmasligi bilan bog'liq muammolar insoniyatning barcha faoliyat yo'nalishlari, jumladan, iqtisodiy faoliyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammoni ilmiy jihatdan o'rganish XX asrning 60-70-yillarida ommalasha boshladi. Bu davrda iqtisodiy adabiyotda

an'anaviy iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan "atrof-muhit iqtisodiyoti", deb nomlangan yangi yo'nalish paydo bo'ldi.

Yashil iqtisodiyotning tarixini 1960 va 1970-yillardagi ekologik harakatlardan kuzatish mumkin, bu esa sanoatlashtirishning atrof-muhitga salbiy ta'siri haqida tashvish uyg'otdi. Bu barqaror rivojlanish zarurligining ortib borayotgan e'tirofiga olib keldi va yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi paydo bo'ldi.

1980 va 1990 yillarda 1992 yilda Rio-Yer sammiti kabi xalqaro shartnomalar ekologik barqarorlikni iqtisodiy rivojlanishga integratsiya qilish muhimligiga global e'tiborni qaratdi. Bu yanada barqaror va ekologik toza iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan siyosat va amaliyotlarning qabul qilinishiga olib keldi.

2000-yillarning boshida qayta tiklanadigan energiya va toza texnologiyalarga e'tibor sezilarli darajada o'zgardi. Hukumatlar va korxonalar quyosh, shamol va gidroenergetika kabi qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritishni boshladilar va energiya samaradorligini oshirish choralari ilgari surishdi. Bu past uglerodli iqtisodiyotga o'tishning boshlanishini belgiladi.

2008 yilgi jahon moliyaviy inqirozi hukumatlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ekologik muammolarni hal qilishga intilayotgani sababli yashil iqtisodiyot zarurligiga ko'proq e'tibor qaratdi. Ko'pgina mamlakatlar o'zlarining iqtisodiy tiklanish rejalariga yashil chora-tadbirlarni kiritishni boshladilar, masalan, yashil infratuzilmaga sarmoya kiritish va barqaror sanoatni rag'batlantirish.

O'shandan beri yashil iqtisodiyot rivojlanishda va o'sishda davom etdi. U qayta tiklanadigan energiya, barqaror qishloq xo'jaligi, yashil qurilish va ekoturizm kabi turli sohalarni o'z ichiga oladi. Hukumatlar, korxonalar va jismoniy shaxslar yashil sanoatning iqtisodiy salohiyatini va yanada barqaror va barqaror iqtisodiyotga o'tish muhimligini tobora ko'proq tan olishmoqda.

Yashil iqtisodiyotning vaqt jadvali tafakkurning an'anaviy iqtisodiy modellardan ekologik barqarorlikka ustuvor ahamiyat beradigan modelga o'tishi bilan tavsiflanadi. Bu tabiiy resurslarning chegaralanganligi va kelajak avlodlar uchun atrof-muhitni muhofaza qilish zarurligi to'g'risida xabardorlik kuchayib borayotganini aks ettiradi. Dunyo iqlim o'zgarishi va resurslarning kamayishi kabi dolzarb muammolarga duch kelar ekan, yashil iqtisodiyot yanada barqaror va farovon kelajak sari yo'lni taklif etadi.

Bular quyidagi bosqichlarda olib borildi.

1972- yil Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson muhiti bo'yicha konferentsiyasi

Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi birinchi marta Shvetsiyaning Stokgolm shahrida bo'lib o'tgan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson muhiti bo'yicha konferentsiyasida taqdim etilgan. Ushbu anjumanda atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga ko'maklashish zarurligi ta'kidlandi.

1987-yil Brundtland hisoboti

"Bizning umumiy kelajagimiz" nomi bilan ham tanilgan Brundtland hisoboti Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Jahon komissiyasi tomonidan nashr etilgan. Ushbu hisobot barqaror rivojlanish kontseptsiyasini belgilab berdi va ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy masalalarni birlashtirish muhimligini ta'kidladi. U yashil iqtisodiyot kontseptsiyasiga asos soldi.

1992 yil Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha konferentsiyasi

Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha konferentsiyasi, ya'ni Yer sammiti ham bo'lib o'tdi. Sammit global ekologik muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanishni rag'batlantirish maqsadida jahon yetakchilarini birlashtirdi. U yashil iqtisodiyot g'oyasini yanada ilgari surdi va barqaror rivojlanish bo'yicha keng qamrovli harakatlar rejasi bo'lmish Kun tartibi 21 qabul qilinishiga olib keldi.

2008 yil Moliyaviy inqiroz va yashil iqtisodiyot

2008 yilgi jahon moliyaviy inqirozi an'anaviy iqtisodiy tizimlarning zaifligini va muqobil yondashuvlar zarurligini ko'rsatdi. Ko'pgina mamlakatlar yashil iqtisodiyotning imkoniyatlarini ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilish sifatida tan olishni boshladilar. Bu qayta tiklanadigan energiya, energiya samaradorligi va boshqa yashil sektorlarga investitsiyalarning ko'payishiga olib keldi.

2012 yil Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish bo'yicha konferentsiyasi

Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida Birlashgan Millatlar Tashkilotining Rio+20 nomi bilan ham tanilgan Barqaror rivojlanish bo'yicha konferentsiyasi bo'lib o'tdi. Konferentsiya barqaror rivojlanish uchun yangilangan siyosiy majburiyatlarni ta'minlash va 1992 yildagi Yer sammitidan keyin erishilgan yutuqlarni baholashga qaratilgan edi. Konferentsiyaning asosiy mavzusi yashil iqtisodiyot bo'lib, uning ish o'rinlarini yaratish, qashshoqlikni kamaytirish va global miqyosda barqaror rivojlanishni rag'batlantirish salohiyati muhokama qilindi. .

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi butun dunyo bo'ylab kuchayishda davom etmoqda. Hukumatlar, biznes va fuqarolik jamiyati tashkilotlari kam uglerodli, resurslardan tejamkor va ijtimoiy inklyuziv iqtisodiyotga o'tish muhimligini tobora ko'proq e'tirof etmoqda. Qayta tiklanadigan energiya, barqaror qishloq xo'jaligi, aylanma iqtisodiyot amaliyotlari va boshqa yashil tashabbuslarni ilgari surish bo'yicha sa'y-harakatlar olib borilmoqda. Maqsad - atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirish va barcha uchun adolatli o'tishni ta'minlash bilan birga barqaror rivojlanishga erishish.

XX asrning 80-90-yillarida ekologik muammolarni tor doirada iqtisodiy yondashuvlar orqali hal etishning muqobil varianti sifatida ekologiya iqtisodiyoti (ecological economics)fani paydo bo'ldi va jadal sur'atlarda rivojlana boshladi. Atrof-muhit iqtisodiyotidan farqli ushbu yo'nalish iqtisodiyot fanining maxsus bo'limi sifatida emas, balki ilmiy tadqiqotlarning mustaqil sohasi sifatida talqin etiladi

